



НОВЕ НАУКОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРО ТРАДИЦІЙНІ ДЕМОНОЛОГІЧНІ УЯВЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ

Роман РАДОВИЧ

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-1900-8948>

доктор історичних наук,

старший науковий співробітник,

Інститут народознавства НАН України,

відділ історичної етнології,

проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,

radovychroman@gmail.com

**Галайчук Володимир. Традиційні
демонологічні уявлення українців
про домашніх духів: монографія. Львів:
Інститут народознавства НАН України,
2021. 452 с.**

Монографія Володимира Галайчука «Традиційні демонологічні уявлення українців про домашніх духів» стала вислідом тривалих дослідницьких пошуків автора. В основному вона спирається на матеріали польових етнографічних матеріалів, почерпнутих у десяти областях України під час експедицій на Полісся, Волинь, Бойківщину, Гуцульщину і Покуття. Ці відомості В. Галайчук доповнив матеріалами з інших історико-етнографічних районів, використавши значну кількість спеціалізованих джерел та літератури.

Перший розділ книги має історіографічний характер. У ньому автор докладно розглянув представлення тематики домашніх духів як в етнографічних працях минулого, так і в найновіших, зокрема засвідчив добре ознайомлення з працями Петра Іванова, Василя Милорадовича, Володимира Шухевича, Володимира Гнатюка, Людмили Виноградової, Єлени Левкієвської, Надії Войтович, Василя Короля, Надії Вархол та ін. Наукової обґрунтованості окремим положенням дослідження В. Галайчука надає і його звернення до дотичної тематики: для прикладу, він активно залучає праці з похоронно-поминальної (Олександр Котляревський, Валентина Конобродська) та будівельної (Дмитрій Зеленін, Роман Сілецький) обрядовості.

Український етнографічний матеріал у рецензованій монографії розглянуто в широкому загальнослов'янському контексті. Для цього використано напрацювання Михайла Чулкова, Володимира Даля, Євдокима Романова, Павла Шейна, Йозефа Грохманна, Веселина Чайкановича, Александра Брюкнера, Генрика Перльса, Юзефа Гаєка та багатьох інших авторитетних дослідників слов'янських старожитностей.

Крім основних різновидів демонологічних персонажів, яких дослідники відносять до категорії так званих домашніх духів, автор згадує і про другорядні в цьому плані, як-то уявлення про злиднів, ластівку, бусла, павука. Однак у центрі уваги В. Галайчука перебувають насамперед чотири інваріантних персонажі: генетично похідний від душі померлого предка антропоморфний «домовик», тип так званого «домашнього чорта» — «годованця», а також типи «домашньої змії» та ласки.

У другому розділі — «Антропоморфний домовик у традиційних уявленнях українців» — автор розглянув такі характеристики персонажа, як його народні назви, походження, вигляд, час прояву, функції,

пов'язаний з домовиком добір масті худоби, обереги від домовика, його годівлю, запрошення домовика на нове помешкання. Приблизно такі самі рубрики виділені й у третьому розділі — «Традиційні уявлення українців про “домашнього чорта”».

Розмежовуючи уявлення між двома зазначеними типами домашніх духів приблизно по лінії історико-етнографічної Волині, В. Галайчук проводить постійні паралелі між ними, вказуючи на іноді повні збіжності. Наприклад, як домовик, так і годованець не люблять, коли їх «годуєть» несоленим, не зносять присутності у житлі «чужих», допомагають чи шкодять господареві за певних умов тощо. Все ж, низка характеристик є й унікальними та персонажетворчими. Наприклад, уявлення про те, що домовик є у кожній хаті, тоді як годованець лише у «непростих»; що «домашнього чорта» можна купити «з усім» чи виносити зі «зноскою», тоді як домовик заводиться у житлі сам чи переходить на запрошення господарів; що «домашній чорт» за свої послуги може забрати душу господаря після смерті, тоді як для домовика ця ознака нехарактерна. Варто зауважити, що підрозділи про запрошення домовика, про пов'язані з домовиком обрядодії при переселенні у нове житло і про ритуальну годівлю домовика є одними з найінформативніших у роботі, оскільки чи не найкраще ілюструють походження персонажа від душ покійних предків.

Значний інтерес викликають також четвертий і п'ятий розділи монографії. Констатуючи, що більшість дослідників відзначає побутування уявлень про домашніх духів у вигляді «домашньої змії» (вужа чи гадюки) й ласки насамперед на теренах Полісся, В. Галайчук значно розширює їхній ареал, адже, за його спостереженнями, тип «домашньої змії» далеко не чужий і для уявлень карпатського регіону, а

ласку хоч і не ототожнюють тут з домашнім духом, проте для неї, наприклад, на Бойківщині чи на Покутті притаманний майже такий самий набір функцій, як і на Поліссі. Зазначені спостереження дають змогу стверджувати про загальноукраїнський характер вказаних відомостей, а паралелі з етнографічним матеріалом з теренів інших слов'янських етносів — побачити й загальну картину побутування цих, очевидно дуже давніх за походженням уявлень.

Змію та ласку багато що єднає. Як одна, так і друга можуть мешкати на господарстві, хоча в число домашніх тварин не входять. Обидвоє корисні господарям, адже знищують мишей. В уявленнях про обидвох спостерігаємо чіткі паралелі з функціями та ознаками домовика. Приблизно схожі й наслідки для людини, яка скривдила змію чи ласку в себе на обійсті. Все ж, «домашня змія» глибше інтегрована у тему «домашніх духів». Її вплив поширюється на все господарство і на членів родини зокрема, тоді як функції ласки обмежені лише її зв'язком з домашньою худобою.

В загальному ж можна стверджувати, що рецензована монографія «Традиційні демонологічні уявлення українців про домашніх духів» є самостійним авторським оригінальним дослідженням з високим рівнем наукової новизни. У першу чергу це дослідження розраховане на фахівців у галузях етнології та етнолінгвістики, про що свідчить уже навіть добір ілюстративних матеріалів — з увагою до їхніх діалектних особливостей і ретельним зазначенням території, звідки вони походять. Водночас у контексті актуальних запитів суспільства на висвітлення пов'язаних з традиційною народною культурою тем книга В. Галайчука буде цікавою і широкому колу читачів, без огляду на їхню професійну заангажованість.